

У СУЗІР'І МУЗ І ГРАЦІЙ

Видатний український фольклорист та етнограф, дійсний член Академії наук УРСР Володимир Гнатюк був у дружніх взаєминах з багатьма діячами мистецтва — співаками, драматичними акторами, композиторами, художниками. Тісну дружбу підтримував він із славетною співачкою Соломією Крушельницькою. Його перу належить популяризаторська замітка про триумфальні виступи співачки у рідному краї.

У 1898 році В. Гнатюк входив у ювілейні комітети для відзначення 25-літньої літературної діяльності І. Франка та сторіччя «Енеїди» І. Котляревського. Він звернувся до співаків Соломії Крушельницької та Модеста Мендинського, щоб вони взяли участь у ювілейних концертах.

Соломія Крушельницька перебувала тоді на чужині і не змогла прибути на ювілейне свято Івана Франка 1898 року. Та як доказ великої шани до Каменяра вона посилає через В. Гнатюка ювілейний подарунок письменникові — «Ріг достатку», який і досьогодні прикрашає музей Каменяра у Львові.

З цього приводу Крушельницька написала Гнатюкові три листи, що зберігаються у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (архів В. Гнатюка). 25 листопада 1898 року вона писала з Варшави:

«Вибачайте, що удаюсь до Вас з проською, аби-сте відібрали з пошти пакунок, адресований до Вас, в котрім є подарунок для Франка, і були такі

логія «З глибин віків», збірник «Срібна роса», присвячений життю і творчості народної співачки А. Ябур, «Наукові збірники музею української культури в Свиднику». Нещодавно вийшов, черговий, шостий збірник музею.

Тижневик «Наше слово» (Варшава) видрукував нотатки Л. Бучила «Українські колядки та щедрівки».

Останній номер «Кур'єра ЮНЕСКО» за минулий рік вийшов під девізом «Карфаген не повинен бути зруйнований». Журнал пише, що Карфагену — скарбниці культурної спадщини людства загрожує небезпека. Сучасна цивілізація, інтенсивне будівництво на місці, де стояв Карфаген, загрожує цілковитому зникненню величних руїн.

В зв'язку з цим уряд Тунісу разом з ЮНЕСКО заходжується здійснити проект «Туніс — Карфаген». Передбачається вести широкий фронт археологічні та реставраційні роботи. Практикуватимуться засоби консервації. Будуть прийняті заходи для захисту території прадавнього міста від наступу будівельних фірм.

Уряд Тунісу, турбуючись про збереження Карфагена, керується не тільки любов'ю і шанованню до старовини. Зникнення міста зменшило б притік іноземних туристів.

Журнал «Радуга» (№ 2, 1971) познайомив своїх читачів з цікавою публікацією О. Роготчєнка про історію будівництва славнозвісного парку в Умані, названого на честь графині Софії Потоцької — Софіївкою. Автор досліджує архівні матеріали, наводить відомості про власників парку з інших видань, коментує спогади і листування сучасників.

Химерна доля була в графині Софії, гречанки, яку куплено на стамбульському торзі у її матері. Першим її чоловіком був Йосиф Вітте, згодом комендант Кам'янецької фортеці. Невдовзі вона сходиться з графом Феліксом Потоцьким.

Архіви зберегли навіть любовну переписку графині, але у них нема ні одного документа про кріпосних творців чудового парку. Втім, є відомості, що перше дерево — сосну для майбутнього парку привіз селянин з Маньківки, з тієї самої Маньківки, в якій пізніше поліція покалічила і порізала хлопів пані Софії...

Величезну фольклористичну спадщину залишив видатний український вчений Філарет Михайлович Колесса. Академічне видавництво «Наукова думка» випустило збірник його праць, давно очікуваних читачем. В збірнику вміщені статті і дослідження «Про вагу наукових дослідів над усною словесністю», «Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII вв.», «Кілька слів про фольклор Західної України», «Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка» та інші.

добрі заплатити яку там скажуть акцизу та разом з залученими ось білетами доручити Франкові.

Прошу зараз по тім повідомити мене, які там Ви мали кошти на пошті, та чи подобався подарунок. Не гнівайтесь, прошу, за смілість, але не маючи там нікого, на кого бим-ся могла спустити, позволяю собі до Вас звернутись.

Заким що сердечно дякую за фатигу. Прихильна С. Крушельницька».

Влітку 1898 року Володимир Гнатюк запросив співака Модеста Менцинського і його друга Івана Ардана взяти участь у концертній мандрівці по Прикарпаттю — від Стрия до Дори. Для цього посилав співакові гроші на дорогу. На той час Менцинський, студент другого курсу теології, мусив брати дозвіл на свої концертні виступи.

«Я,— писав Гнатюкові Менцинський,— за участь в прогульці платити собі не кажу, всі сили, якими під час дороги буду розпоряджатися, посвячую справі, котру вважаю за національну...»¹

Менцинський довго вагався щодо вибору своєї професії: чи стати співаком, чи вступити в духовний стан. Юнак не хотів іти проти волі люблячої матері і залишати теологію.

В цей критичний час у житті митця, як свідчить його листування, відіграли велику роль композитори А. Вахнянин, О. Нижанківський, співачка С. Крушельницька і Володимир Гнатюк. Їх дружня підтримка зміцнила намір Менцинського стати співаком. Він починає вчитися співу в консерваторії Львова, а згодом у Німеччині і стає співаком світової слави. Менцинський завжди згадував своїх добрих порадників і друзів, на запрошення яких радо приїздив на концерти у рідний край.

* * *

Володимир Гнатюк як голова ювілейного франківського комітету звернувся ще восени 1897 року до українських композиторів з пропозицією написати

¹ Інститут літератури АН УРСР, Відділ рукописів, ф. 83.

«З народним мистецтвом ми знайомі недостатньо... Багаточисленні професійні ансамблі — це стилізація під фольклор...» Так пише «Комсомольская правда», розповідаючи про вечір танцювального фольклору на сцені Концертного залу імені П. І. Чайковського в Москві. На вечір були запрошені не артисти, не учасники самодіяльності, а мешканці Новгородської, Брянської та інших областей Російської Федерації.

А тепер помріймо: вечори танцювального фольклору бойків у Львові, гуцулів — у Івано-Франківську, лемків і подолян — у Тернополі...

Було б бажання...

Тижневик «Вісті з України» (Київ) опублікував розповідь про видатного українського зодчого Степана Дем'яновича Ковніра. Народився він у 1695 р. в с. Гвоздові біля Києва в бідній селянській родині. В 1720 році поселився в Печерському містечку і згодом став кріпаком Лаври. В 1723—1727 роки — перший період творчої роботи Ковніра на будовах Києво-Печерської Лаври. Справжній розквіт таланту архітектора припадає на 50—60 рр. XVIII ст., коли він вибудував дзвіницю на Ближніх печерах, палітурню, собор з дзвіницею у Василькові, церкву в Китаєво. Ковнір залишив нам більш як двадцять великих споруд, що стали цілою епохою в українському зодчестві.

Чорнильницю-невиливайку, дуже подібну на сьогочасну, знайшли археологи підчас розкопок стародавнього Самарканду.

Каламар виготовлений із темнозеленого скла в IX—XI ст. («Известия»).

Книга могла бути й більшою, але й така — велика радість для шанувальників народного мистецтва. Маємо на увазі працю П. Юрченка «Дерев'яна архітектура України» («Будівельник», Київ).

Пам'ятники дерев'яного зодчества — золотий фонд української культури. На багатому матеріалі автор розкриває основні етапи розвитку дерев'яної архітектури, розповідає про її місцеві особливості на прикладах кращих взірців, що збереглися на Волні, Придніпров'ї, Чернігівщині, у Галичині, Карпатах і Поділлі.

В книзі 98 малюнків.

музику до творів І. Франка. В результаті з'явилися чимало музичних шедеврів на слова поезій Каменяра. Серед них романси М. Лисенка «Не забудь юних днів», «Розвійтеся з вітром», «Місяцю-князю», «Безмежне поле». Буковинський композитор С. Воробкевич написав чоловічий хор «Ой, ти, дівчино, з оріха зерня», а С. Людкевич «Вічний революціонер». Таким чином, ювілейний комітет, очолюваний В. Гнатюком, видав збірку музичних творів на слова Франка «Зів'ялі листки» і тим спричинився до зародження музичної Франкіани.

У 1894 році в Львові створено комітет для збирання і публікації українських народних мелодій. До комітету ввійшли письменники І. Франко, М. Павлик; композитори Ф. Колесса, О. Нижанківський, Д. Січинський і студент університету В. Гнатюк. Відтоді й бере початок особиста дружба Гнатюка з композиторами Галичини в справі публікації фольклору.

Очолюючи разом з Іваном Франком видання багатотомних «Етнографічних збірників», В. Гнатюк понад два десятиріччя підтримував контакти з Філаретом Колессою та Станіславом Людкевичем. У передмові до двотомної збірки «Галицько-руських народних мелодій» Людкевич відзначив: «В тім же місці почуваюсь до обов'язку зложити подяку добродіям др. Ів. Франку і В. Гнатюкові за їх не одну влучну вказівку і пораду, продиктовану їх великим досвідом і знанням пісенного матеріалу і літератури, що до нього відноситься».

Згодом близький друг Володимира Михайловича Ф. Колесса опублікував у збірнику «Матеріали до етнографії» (1929 р.) огляд наукової діяльності В. Гнатюка, в якому відзначив великі заслуги вченого на ниві фольклористики.

«30 літ з горою усі свої сили присвячував праці над призбиранням, систематизацією і пояснюванням творів усної словесності, над освітлюванням побуту й світогляду народних мас, що навіть зламаний тяжкою хворобою довгі літа з правдивою посвятою й великою любов'ю для предмета своїх студій він про-

На одному з тихоокеанських островів — Понаме, що належить до Каролінського архіпелага, збереглися руїни невідомої вченим цивілізації. Перші дослідники знайшли тут залишки 80 будівель. Особливий подив викликала гігантська спелуда, що мала дві двадцятиметрові колонні з синього каменю з шестиметровою плитою зверху. Стіни навколо міста були зруйновані, а подекуди розібрані. Багато споруд були огорожені ровами і греблями. Знайдено також морський порт з кам'яними набережними, хвильерізами, каналами.

До цього часу вчені не можуть розгадати загадки цього дивного міста. Американські археологи припускають, що тут була столиця Великої тихоокеанської імперії. Версія англійських та французьких вчених зводиться до того, що це була столиця на великому материках, який потонув 12 тисяч років назад одночасно з легендарною Атлантидою. («Молодая гвардия»).

Дуже похвально, що поруч з спеціальною літературою видавництво «Музична Україна» практикує публікування художніх творів про видатних діячів української музики. Роман у новелі Євгена Товстухи «Микола Лисенко» є чи не першим твором у нашій літературі про прославленого композитора. На черзі — треба сподіватися — романи про М. Березовського, Д. Бортнянського, Д. Січинського...

Чотири музеї працюють у с. Новий Витків на Львівщині, а саме: В. І. Леніна, археологічний, співака О. Мишуги та музей бойової слави. Тепер на Львівщині працює майже 300 Народних музеїв.

Минуло 225 років з дня народження видатного українського композитора Максима Березовського. Народився митець у Глухові. Вчився у Київській академії і в Болоньї (Італія). Написав ряд хорових творів, оперу «Демофонт».

Помер М. Березовський у Петербурзі 24 березня (2 квітня) 1777 р.

На Україні нараховується понад 30 тисяч кіноустановок. Із 23 тисяч державних кінотеатрів та сільських кіноустановок половина з них обладнана апаратурою для показу широкоекранних фільмів. За останню п'ятирічку в республіці вибудовано 234 кінотеатри.

водив у працях Етнографічної комісії й готовив нові видання, якими здобув собі заслужене признання в наукових кругах».

Теплі взаємини підтримував В. Гнатюк з композитором Миколою Лисенком. Вони познайомилися у грудні 1903 року у Львові під час святкування 35-річчя діяльності композитора.

Лисенко пильно стежив за виданими Гнатюком книгами у «Видавничій спілці» та за «Етнографічними збірниками», знайомився з повідомленнями, які уміщував Гнатюк у друкованій «Хроніці Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка».

Як українські діячі Наддніпрянщини цінували працю Гнатюка — організатора видавничої справи та культурного життя Галичини — свідчить лист Миколи Лисенка. Оскільки лист відсутній у книзі «Листи М. В. Лисенка» (1964), подаємо його повністю:

«Високоповажаний Добродію!

Д(обродію) Старицький уклінно дякує за честь в тому, з якого «Видавнича спілка» береться видати його поезії. Він радо помістить до цього і новіші свої поезії надруковані. Що ж обходить до грошових на їх видатків з Києва, то в цьому році врят чи можна сподіватись на підмогу, бо коли яка й буде, небагато се підможе тутешній «Видавничій Київській Спілці», яка масу видає речей й зможе видавати усю українську бібліотеку, тільки не рекламуючи звичайно свого видавництва під такою назвою, бо цензура одразу заборонила б.

З свого боку хочу запитати Вас, що якби часом довелось піднятися з хором українським, звичайно, мішаним, й одвідати Галичину, Буковину, а може й Західну Галичину, то на час наших різдвяних свят: чи був би придобний для цієї подорожі? Оттак зблизька від 15 або 20 грудня по 10-е січня? Щоб то концерти дати, крім Львова, Чернівців, Кракова, ще й по більших галицьких містах. Кажу й питаю на здогад, бо може з цього ще нічого не буде, вважаючи особливо на страчені видатки паспортні, по 15 карбованців на чоловіка.

Вчитель з села Голубине Закарпатської області М. І. Цоклан написав і поставив силами місцевої художньої самодіяльності п'єсу «Ленін у Карпатах».

Болгарія випускає щорічно 2000 різних кінофільмів. Її фільми йдуть в 70 країнах світу. Щороку у Варні проводиться національний кінофестиваль «Варненське літо». Останнім часом дні і тижні болгарського кіно відбулися в США, Тунісі, Австрії, Бельгії, соціалістичних країнах.

Чотири роки в Московському університеті існують студентські загони, які під час канікул їдуть реставрувати пам'ятники старовини. В загонах — 950 чоловік. Студенти побували на Кіжах, Соловецьких островах та інших місцях Росії.

Студентські реставраційні загони москвичів — добрий приклад для українських вузів. («Комсомольская правда»).

Місцезнаходження Красного Двору, що був резиденцією нащадків Ярослава Мудрого, давно хвилює археологів. Літопис указував, що Двір був розташований на якомусь пагорбі біля Видубецького монастиря. Але на якому саме?

Розгадав загадку науковий співробітник Інституту археології АН УРСР В. Дяченко. На одному з пагорбів на північ від Видубецького монастиря йому вдалося виявити городище, на якому знайдено уламки посуду з княжими знаками, шиферну іконку, уламки цегли-плінфи тощо.

Варто уваги те, що археолог знайшов також уламки посуду XIII—XIV століття, що свідчить про безперервність життя на городищі навіть після монгольської навали. Це ще один доказ помилковості твердження дворянських істориків, котрі писали про «переселення півдня Русі на північ».

Поширення історичної грамотності — одне із багатьох і важливих завдань, яке ставить перед собою Всеросійське товариство охорони пам'ятників історії та культури. Його Центральний лекторій, де виступають відомі вчені, збирає сотні слухачів. Організовано десятки історико-музичних та етнографічних концертів.

Якби знайшлася змога легімітацію нами дістать, обійтись на ті два тижні, то інша річ, а як паспорти, то це величenna трата грошей, руб. на 500 за самі паспорти.

З правдивим поважанням

М. Лисенко»¹.

З певних причин планована подорож М. Лисенка з хором по Галичині не відбулась. Але Гнатюк публікує невеличку популяризаторську замітку «Артистичне турне Лисенка» у «Літературно-науковім віснику» (1901, т. 15, кн. 9).

У тому ж році на сторінках «Літературно-наукового вісника» Гнатюк відгукнувся короткою рецензією на видану книжку «Корифеї української сцени» (про М. Заньковецьку, М. Кропивницького, М. Лисенка, Івана, Миколу і Панаса Тобілевичів та М. Старицького).

* * *

У 1906 році В. Гнатюк відвідав у Львові вистави українського театру за участю М. Заньковецької та М. Садовського. Він зустрівся з корифеєм театру М. Садовським з приводу публікації на сторінках «Літературно-наукового вісника» I—IV частини його відомих «Театральних згадок». А вже через рік, у травні 1907 року, Гнатюк з Франком надсилають Садовському вітальну телеграму з нагоди 25-річної сценічної діяльності митця сцени.

До Гнатюка у 1906—1910 рр. часто звертався відомий діяч театру, режисер Йосип Стадник, просив допомогти виданням драматичних творів чи перекладами (інколи в рукописі) для вистав нового репертуару на сцені, зокрема драм Г. Ібсена, А. Чехова.

У 1912 році Гнатюк сприяє акторові і хормейстеру Київського театру М. Садовського Василю Верховинцю (1880—1938) у збиранні матеріалу з народної хореографії, подає йому з цих питань консультації.

¹ Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Архів В. Гнатюка. Лист № 340 від 1. X. 1901 р.

Великий резонанс мала конференція у Новгороді «Тисячолітні корені російської культури». Проводяться щорічні Всеросійські фестивалі любителських кінофільмів. Теми стрічок — пропаганда пам'яток історії та культури.

Неподалік від м. Джамбула, де розташовано численні архітектурні пам'ятники XI—XII ст., створюється музей-заповідник древнього зодчества казахського народу.

Всесвітньовідомий музей — заповідник Кіжі (Карелія) стає місцем туристського паломництва. В 1968 році його відвідало 57 тисяч туристів, у 1969—65, у 1970 — близько 80.

В Державному центральному музеї музичної культури ім. М. Глінки (Москва) серед інших експонатів зберігається також колекція дзвонів. Після переїзду музею в нове приміщення перед його фасадом появиться оригінальна дзвіниця. Газета «Известия» пише, що тоді любителі почують малиновий дзвін, яким здавна славилася Москва.

З кожним днем все більш зримим стають контури майбутнього Державного музею народної архітектури та побуту Української РСР у Києві.

Музей розміститься в Голосіївському лісі. Тут будуть представлені всі історико-етнографічні райони України. Передбачається, що в середньонадніпрянському «селі» будуть влаштовуватися ярмарки, на якому продаватимуть зразки виробів народних умільців.

Екскурсоводи й доглядачі музею будуть одягнені в народну ношу. Музей стане місцем проведення свят і фестивалів.

На Поділлі виявлено сторожову козацьку хату 1680 року. Хата за своє довге життя бачила чимало подій і людей. За переказами в ній містилася також «турецька сторожня», згодом «турецька лікарня». Останні ж 100—150 років її використовували як житло.

Верховинець у листі просить Гнатюка:

«...Професоре! Будь ласка, вистарайтеся для мене о письмо з Наукового товариства ім. Шевченка, щоби я міг їздити по всій Україні, списувати пісні і танки, що у нас майже не тронуте. Я ж почуваю в собі силу і охоту зібрати чимало матеріалу. Деякі танки і ігри веснянкові я уже вивів на сцені, загально вони всім подобаються... Ціле весілля буде у нас у цьому сезоні так поставлене, як я бачив. 23 с. м. їду знов у Шпиченці, щоб приглянутися купальським іграм.

...Я, порадившись з д[оброд]іями Лисенком, Садовським. Ор. Левицьким, п. Черняхівською, удаюсь до Вас з проханням: дайте мені залізного листа, щоб я міг їздити по Україні. Зібраний мною матеріал буде мати потрібну вартість. Перш усього я буду раз у раз ставити його на сцені, по-друге, хочу виперти з клубу модні танки, а саме головне — матеріал буду присилати у Наук[ове] тов[ариство] ім. Шевченка, в Етнографічну секцію і хочу дати початок укр[аїнського] балету.

Д[оброд]ій Садовський охоче дає мені одпуск на всякі мої прогульки на село, а д[оброд]ій Лисенко радо аранжує мої збірки і хвалить їх музикальність.

Жду нетерпеливо Ваше ласкаве письмо-пораду і остаю з глибоким по-важанням

Василь Костів (по сцені Верховинець...)»¹

І Гнатюк надсилає Верховинцеві потрібні листи. Видана згодом праця В. Верховинця «Теорія українського танку», за словами поета Т. Масенка, «лишилася й на сьогодні неперевершеною, і, може, навіть сучасні всесвітньо-відомі успіхи танцювального ансамблю Вірського мають висхідним джерелом оцю видатну працю».

* * *

Володимир Гнатюк як один з постійних редакторів «Видавничої спілки» за час своєї роботи підготував до друку понад 150 книжок. Він разом з художниками видає книги «Народні казки» з ілюстраціями В. Кобринського (1913 р.), «Народні байки» з ілюстраціями М. Вихора (1925 р.), легенди «Як повстав світ» (1926 р.) і казки «Баронський син в Америці» з рисунками Ю. Панкевича, «Народні байки для дітей» з графічними малюнками О. Кульчицької.

Він був не просто замовником ілюстрацій, а допомагав художникам у виборі сюжету, костюмів, підбирав їм потрібну літературу.

В останні роки свого життя Гнатюк близько подружив з Оленою Кульчицькою. Художниця відвідує його, в розмовах і листуванні просить порад щодо виготовлення ілюстрацій до поеми «Мойсей» І. Франка і фольклорних збірок, ділиться творчими планами.

«Хочу,— пише художниця в одному з листів,— в дереворитах зробити портрети всіх визначніших письменників. Прошу мені сказати котрих. Я так думаю: Шевченко, Франко (сего вже маю), Леся Українка, Кобринська, Кобилянська, Костомаров, Котляревський, Шашкевич...»

Художник Юліян Панкевич (1863—1933) на початку 20-х рр. жив у тяжких матеріальних умовах. І саме Гнатюк допомагав йому, залучав до ілюстрування книг та фольклорних збірок. Листи Ю. Панкевича до Гнатюка — це частина творчої біографії художника.

Приятельські відносини єднали Гнатюка з художниками Фотієм Красицьким, Миколою Івасюком, Іваном Трушем.

Молодий І. Труш час від часу проводить з Гнатюком і Франком літній відпочинок у Криворівні або Косові.

Як бачимо, В. Гнатюк сприяв багатьом цінним починанням у царині української культури і мистецтва. Поряд з І. Франком та М. Павликом Гнатюк був воістину «народним академіком», з його ім'ям переплітаються майже всі біографії творчої інтелігенції Галичини.

с. Великий Глибочок
на Тернопільщині.

Петро МЕДВЕДИК.

¹ Львівська наукова бібліотека АН УРСР, архів В. Гнатюка. Лист від 18. VI. 1912 р.